

جغرافیا و روابط انسانی، تابستان ۱۳۹۸، دوره ۲، شماره ۱، پیاپی ۵

تحلیل عوامل تاثیرگذار در کارآفرینی زنان روستایی

بهمن خسروی پور^۱، نرگس کریمی^{۲*}

۱- استاد و عضو هیات علمی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی خوزستان

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی خوزستان

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۴/۰۶

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۳/۲۴

چکیده

کارآفرینی ابزاری برای برنامه‌ریزی است تا جوامع را به سوی توسعه هدایت نماید. از آنجا که تمامی جوامع یا تمامی افراد درون یک کشور، برای دستیابی به شرایط کارآفرینی، موقعیت مساوی و یکسان ندارند، باید شرایط را برای توسعه کارآفرینی، به گونه‌ای هدایت یا ایجاد کرد. که با توجه به اینکه نیمی از افراد هر جامعه‌ای را زنان تشکیل می‌دهند. شرکت زنان در شغل‌های مختلف برای رشد و پیشرفت جامعه لازم و ضروری است. توانمندسازی و مشارکت زنان در عرصه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، فنی و غیره یکی از شاخص‌های تولید هر کشوری محسوب می‌شود. زنان کارآفرین در مناطق روستایی نقش مهمی در ایجاد و ارتقاء اشتغال و بهبود وضعیت اقتصادی جامعه و خانواده ایفا می‌کنند؛ و جایگاه خود را در روند توسعه روستای خود داشته باشند. این مقاله که به روش مروری و با استفاده از منابع مکتوب و اینترنتی تهیه شده است تلاش دارد تا عواملی که بر کارآفرینی زنان روستایی نقش آفرینی می‌کنند، را بیان کند.

کلمات کلیدی: کارآفرینی، کارآفرینی روستایی، زنان روستایی، موانع کارآفرینی

مقدمه

امروزه کارآفرینی را، یکی از ابزارهای توسعه می‌دانند، زیرا انسان‌های کارآفرین زمینه‌ساز موفقیت هستند. به طوری که با توجه به افزایش سریع رقبای جدید و کاهش کارایی شیوه‌های سنتی، ضرورت کارآفرینی احساس می‌شود. شومپیتر معتقد است که "کارآفرینی، کار فیزیکی نیست و هر محیط اجتماعی می‌تواند با روش خاص خود به کارآفرینی پردازد" (آدمی، ۱۳۹۵) تقویت کارآفرینی و نوآوری‌ها و ایجاد بستر مناسب برای این امر، یکی از ابزارهای پیشرفت اقتصادی کشورهای در حال توسعه به شمار می‌آید؛ زیرا می‌تواند منجر به توسعه پایدار اقتصادی (ایجاد اشتغال، نوآوری در فعالیت‌ها، ریسک‌پذیری و غیره) گردد. از این رو، کارآفرینی به عنوان یک راهبرد در توسعه، شکوفایی و رشد جوامع انسانی به عاملی بی‌بدیل تبدیل گشته است. که از طریق آن، همه عوامل و منابع و امکانات یک جامعه به صورت خودجوش و از راه قرار گرفتن در یک روند تکاملی در جهت نیل به آرمان‌های بلند اجتماعی بسیج شده و منشأ بسیاری از آثار و پیامدهای مثبت اقتصادی- اجتماعی می‌گردد (فراهانی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱). کارآفرینی به عنوان موتور محرکه توسعه اقتصادی و اجتماعی نقش اساسی در فرآیند توسعه جوامع دارد (اصغری، ۱۳۸۸). کارآفرینی می‌تواند به عنوان یک موتور محرک قدرتمند برای توسعه اقتصادی به کار رود و باعث رشد و توسعه اقتصادی در کشور و افزایش بهره‌وری و ایجاد اشتغال و رفاه در جامعه شود. در این میان کارآفرینی زنان با توجه به این که زنان نیمی از جمعیت فعال جوامع را تشکیل می‌دهند، هم می‌تواند به رشد تولید و فروش، افزایش سرمایه، رفاه اقتصادی، قدرت رقابت و صادرات، و در کل به توسعه اقتصادی کمک نماید، هم می‌تواند به رشد و شکوفایی خود زنان نیز کمک نماید. جامعه‌ای که خواهان توسعه همه جانبه است، باید امکان رشد و شکوفایی استعدادها را برای همه اعضای جامعه از جمله زنان فراهم نماید. امروزه خود زنان نیز نقش مهم و رو به رشدی در زمینه توسعه کسب و کار به عهده گرفته‌اند. چنانچه آمارها نشان می‌دهد، فعالیت‌های اقتصادی زنان ۲۵ تا ۳۰ درصد کل فعالیت‌های اقتصادی جهان را تشکیل می‌دهد (رستم‌علیزاده و علی‌جمعه‌زاده، ۱۳۹۷: ۱۴۷). زنان این نیروی عظیم که انواع مختلف کارها را چه به طور رسمی و چه غیر رسمی انجام می‌دهند، چنانچه زمینه حضور، فعالیت و اشتغال آنها در جامعه فراهم شود استعدادهای بالقوه ایشان بالفعل می‌گردد و نه تنها در کسب درآمد و رفاه خانواده موثر واقع می‌شوند بلکه یک منبع سرمایه‌گذاری برای کشورشان نیز خواهد بود. حضور زنان در عرصه‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی از موضوعاتی است که همیشه مورد پرسش جوامع بوده است (رنجبریان، ۱۳۹۰: ۱۳۲). در سال‌های اخیر کارشناسان بانک جهانی که توصیه‌های موثری در جهت بهبود وضع اقتصادی کشورها دارند، تاکید کرده‌اند که فعالیت‌های زنان در عرصه‌های اقتصادی کمک بسیاری به بهره‌گیری

کامل از ظرفیت‌های اقتصادی کشورها می‌کند، این موضوع به ویژه در منطقه خاورمیانه نظیر ایران که مهارت‌های علمی و عملی زنان روز به روز در حال افزایش است اهمیت بیشتری دارد. در نواحی روستایی نیز کارآفرینی زنان می‌تواند اثرات اقتصادی و اجتماعی زیادی در راستای توسعه پایدار روستایی داشته باشد (موحدی و یعقوبی‌فراهانی، ۱۳۹۱: ۷). توسعه روستایی تا حد زیادی وابسته به کارآفرینی است که به عنوان یک نیروی مرکزی برای رشد اقتصادی و توسعه مطرح می‌باشد. بی‌گمان چنانچه قرار باشد در یک منطقه روستایی مسیر رو به رشدی جهت توسعه در پیش گرفته شود و کلیه مراتب و مراحل آن با سرعت پشت سر نهاده شود باید همه امکانات و عوامل ملی و محلی آن منطقه بسیج گردیده تا هم با صرف کمترین هزینه و هم در ابعاد گسترده‌تر بتواند از همه مواهب و نتایج آن منتفع گردند. در این راستا کارآفرینی به عنوان یک رویکرد اساسی و موازی با اهداف توسعه روستایی می‌تواند کمک شایانی به این امر بنماید. بنابراین توسعه کارآفرینی روستایی پتانسیلی برای کمک به تنوع بخشی به درآمد و میزان تولیدات کشاورزی و غیر کشاورزی روستائیان است و فرصت‌های مناسبی را برای کاهش ریسک معیشتی و افزایش امنیت غذایی پایدار در مناطق روستایی فراهم می‌کند (ملاشاهی و تبریزی‌دخت‌فرد، ۱۳۹۳).

کارآفرینی

کارآفرینی از ابتدای خلقت بشر، همراه با او در تمام شئون مختلف زندگی، حضور داشته و مبنای تمامی تحولات و پیشرفت‌های بشری بوده و تعریف‌های زیاد و متنوعی از آن شده است (علوی‌زاده، ۱۳۹۶). واژه کارآفرینی از ریشه فرانسوی (Entreprendre) به معنی متعهد شدن نشأت گرفته است. کارآفرینی فرایندی است که در محیط‌ها و مجموعه‌های مختلف اتفاق می‌افتد و طی آن، تغییرات در سیستم اقتصادی از طریق نوآوری‌های افرادی که به فرصت‌های اقتصادی واکنش نشان می‌دهند، رخ می‌دهد که این باعث ایجاد ارزش فردی و اجتماعی خواهد شد (پیرمحمدی و همکاران، ۱۳۹۶). امروزه واژه کارآفرینی مفهیمی همچون نوآوری، مخاطره‌پذیری، ایجاد یا تجدید ساختار یک واحد اقتصادی و اجتماعی، رضایت شخصی و استقلال طلبی را به ذهن متبادر می‌سازد. همه بر این باورند که کارآفرینی موتور محرکه توسعه اقتصادی کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه است. کارآفرینی فرایند ایجاد و دستیابی به فرصت‌ها و دنبال کردن آنها بدون توجه به منابعی است که در حال حاضر موجود است. یکی از جنبه‌های اصلی کارآفرینی شناسایی و بهره‌برداری از فرصت‌ها برای گسترش شرکت‌های کوچک‌تر است. کارآفرینی عبارت است از

فرایند نوآوری و بهره‌گیری از فرصت‌ها، با تلاش و پشتکار بسیار و همراه با پذیرش ریسک‌های مالی، روانی و اجتماعی که با انگیزه کسب سود مالی، توفیق طلبی، رضایت شخصی و استقلال صورت می‌پذیرد (ممیز و همکاران، ۱۳۹۲).

عوامل موثر بر کارآفرینی

رویکرد اکثر کشورهای جهان در دهه‌های اخیر به موضوع کارآفرینی و توسعه آن، موجب شده موجی از سیاست‌های توسعه کارآفرینی در دنیا ایجاد شود. کشورهای مختلف به راه حلی در سه دهه گذشته برای فائق آمدن بر مشکلات مختلف اقتصادی و اجتماعی روی آورده‌اند که در ذیل به آنها اشاره می‌شود:

• توسعه فرهنگ کارآفرینی؛

• انجام حمایت‌های لازم از کارآفرینان؛

• ارائه آموزش‌های مورد نیاز به کارآفرینان؛

• انجام تحقیقات و پژوهش‌های لازم در این زمینه (ربیعی و دل‌باز، ۱۳۹۱: ۳۴).

و برخی از اندیشمندان چهار دسته عوامل را در ظهور کارآفرینی حائز اهمیت می‌دانند:

- عوامل اقتصادی مانند: مزایای بازار و فراهم بودن سرمایه؛

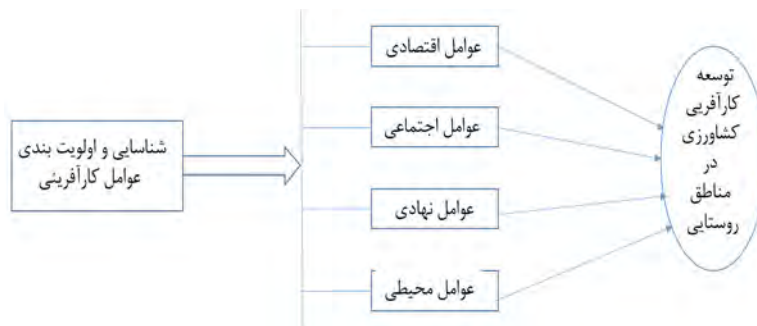
- عوامل اجتماعی و فرهنگی مانند: مقبولیت کارآفرینی از لحاظ فرهنگی، حرکات اجتماعی، امنیت و عواملی نظیر طبقات اجتماعی، قدرت و کنترل، تجربه‌ی کاری، نقش سرمشق، شرایط زندگی کودکی، ویژگی‌های مرتبط با سابقه‌ی فرد، سن و جایگاه مورد انتظار؛

- عوامل روانشناختی مانند: استقلال، نیاز به موفقیت، مرکز کنترل درونی، تحمل ابهام، خود اتکایی، حل خلاق مسائل و تفکر خلاق، انگیزه‌ها و مخاطره‌پذیری؛

- ترکیب عوامل تولید برای ایجاد تغییر در تولید محصولات و خدمات (تقدیسی و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۱).

مظهری و همکاران (۱۳۹۶: ۳۰) در پژوهش خود به این نتایج دست یافته‌اند که عواملی مانند داشتن روحیه گروه‌گرایی و وجود ارتباطات و شبکه اجتماعی در میان روستاییان، اعتماد به نفس، ابتکار، خلاقیت فردی و

انگیزه بالا دارای بیشترین اثرگذاری بر توسعه کارآفرینی روستایی و افزایش سطح مهارت‌های کارآفرینانه روستاییان را دارا می‌باشد. اثرات کارآفرینی روستایی در جوامع محلی را می‌توان در شکل ۱ مشاهده کرد.

شکل ۱. عوامل تاثیرگذار بر کارآفرینی (مظهری و همکاران، ۱۳۹۶)

کارآفرینی روستایی

امروزه در نظریه‌های جدید توسعه روستایی از کارآفرینی روستایی به عنوان راهکاری مناسب برای توانمندسازی و ظرفیت‌سازی در مناطق روستایی در جهت تغییر الگوی زندگی کنونی، کاهش شکاف شهر و روستا، ایجاد برابری اقتصادی، اجتماعی، محیطی و نهادی یاد می‌شود. در عین حال کارآفرینی ابزاری مهم برای رسیدن به توسعه پایدار به شمار می‌رود (یعقوبی‌فرانی و همکاران، ۱۳۹۳: ۷). کارآفرینی روستایی، اساساً تفاوت با کارآفرینی در شهر ندارد، جزء اینکه باید آن را در فضای روستا تصور کرد. در واقع، کارآفرینان روستایی، همان ویژگی‌های کارآفرینان شهری را دارند و حتی به دلیل بالا بودن ریسک در فعالیت‌های روستایی و کمبود امکانات وضعیت مدیریت در محیط‌های روستایی، باید ریسک‌پذیری بیشتری داشته باشد. در نظریه‌های جدید توسعه روستایی، از کارآفرینی روستایی به عنوان راهکاری مناسب یاد می‌شود و کارآفرینی ابزاری مهم برای رسیدن به توسعه پایدار به شمار می‌رود. مراحل توسعه پایدار در این مسیر عبارت‌اند از: توانمندسازی و ظرفیت‌سازی در مناطق روستایی، تغییر الگوی زندگی کنونی، کاهش شکاف شهر و روستا، ایجاد برابری اقتصادی، اجتماعی، محیطی و نهادی است. اما باید توجه داشت که برای راه اندازی فعالیت‌های کارآفرینی در روستاها ظرفیت‌های ناشناخته‌ای وجود دارد که با شناسایی آنها می‌توان بهتر برنامه‌ریزی کرد و کارآفرینی به وجود آورد (کومار، ۲۰۱۶). توسعه کارآفرینی سرمایه‌گذاری در مناطق روستایی را تشویق می‌کند و یک عامل تحریک کننده برای متقاعد کردن رقابت میان روستاییان است. کارآفرینی باعث ایجاد شغل

و کسب و کار جدید در مناطق روستایی و بهبود کیفیت زندگی روستاییان می‌شود. علاوه بر این، می‌تواند به توسعه اقتصادی و اجتماعی و همچنین رفاه در روستا منجر شود (تقی‌بیگی^۱ و همکاران، ۲۰۱۵).

زنان روستایی و کارآفرینی

کارآفرینی و اشتغال زنان روستایی ضمن افزایش درآمد خانواده، به واسطه کاهش تفاوت و شکاف موجود بین خانوارهای شهری و روستایی، صرفه‌جویی در هزینه‌های تولید محصولات زراعی و دامی، بهبود وضعیت سواد و بهداشت خانواده، تأمین هزینه‌های خانوار به عنوان سرپرست و نیز کاهش مهاجرت به شهرها می‌تواند زندگی روستایی و در نهایت کل جامعه را تحت تأثیر قرار دهد. بنابراین، شناسایی استعدادها و کارآفرینی روستاییان، به ویژه زنان روستایی و تلاش برای توسعه و تقویت کارآفرینی در فرایند توسعه روستایی از طریق فراهم کردن زمینه‌های اولیه آن، اهمیت ویژه‌ای دارد (میرترابی و حجازی، ۱۳۹۰). مشارکت زنان به عنوان نیمی از جامعه روستایی، با توجه به فراوانی نقش‌ها و شبکه گسترده ایفای آن نقش‌ها، اهمیت خاصی دارد. منظور از مشارکت فعال، نافذ بودن زنان در تمام مسائل روستا از جمله در فرایند تصمیم‌گیری، ایجاد تشکیلات، انجمن‌ها و تصدی برنامه‌های مناسب است. این مسئله تحت تأثیر عوامل متعددی نظیر ویژگی‌های فردی و شخصیتی، بافت فرهنگی و اجتماعی روستا است که اغلب محدودیت‌هایی را برای مشارکت فعال زنان ایجاد می‌کند (حاجیلو و خانی، ۱۳۸۷: ۱۵۱). توجه به زنان و مشارکت آنان در عرصه‌های گوناگون از شاخص‌های مهم توسعه انسانی به شمار می‌آید. امروزه حضور زنان در بازار کار و مشارکت زنان در فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی به یکی از شاخص‌های مهم توسعه اقتصادی محسوب می‌شود. زیرا موفقیت زنان کارآفرین در جوامع نه تنها سبب ایجاد سود اقتصادی می‌شود بلکه منافع اجتماعی فرهنگی ایجاد می‌کند (حسینی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۲۹).

عوامل تاثیر گذار در کارآفرینی زنان

یعقوبی فرانی و همکاران در سال ۱۳۹۳ در پژوهش خود بیان کردند که رابطه معنی‌داری با ویژگی‌های شخصیتی، وضعیت اقتصادی و شرایط اجتماعی- فرهنگی زنان با سطح کارآفرینی آنها و نیز نبود رابطه معنادار بین وضعیت خانوادگی و سطح کارآفرینی دارد و وضعیت اقتصادی، ویژگی‌های شخصیتی و شرایط اجتماعی- فرهنگی زنان به ترتیب، بیشترین تأثیرات را بر سطح کارآفرینی آنها داشته است.

2. Taghibbeygi et al.

سجاسی قیداری^۱ و همکاران در پژوهشی که در سال ۲۰۱۸ در سه روستا انجام دادند، به این نتیجه رسیدند که زنان مهارت مدیریتی قوی دارند ولی از لحاظ مهارت تکنیکی و فنی ضعیف هستند.

اسلام و احمد^۲ در تحقیق خود که در سال ۲۰۱۶ انجام دادند به این نتایج دست یافتند که پنج عامل مرتبط با توسعه کارآفرینی زنان وجود دارد. این عوامل عبارتند از: مذاکره و مهارت های چانه زنی، مدیریت فروش، آگاهی خود، مشارکت در درازمدت در کسب و کار و آموزش در زمینه کسب و کار به طور قابل توجهی مرتبط با توسعه کل کارآفرینی زنان هستند.

موانع کارآفرینی زنان روستایی

قادرمرزی و همکاران (۱۳۹۴: ۱۰۳) در پژوهشی که انجام دادند به این نتیجه رسیدند که مهمترین موانع توسعه کارآفرینی زنان: ضعف مالی شدید، عدم حمایت مالی خانواده‌ها از زنان، دسترسی دشواری به تسهیلات بانکی به واسطه گرفتن وثیقه زیاد و الزام به آوردن ضامن‌های معتبر اشاره کرد. زیرا برای شروع فعالیت‌های کارآفرینی فقط سرمایه انسانی کافی نبوده و سرمایه مالی هم اهمیت زیادی دارند.

بوزرجمهری و همکاران (۱۳۹۶: ۱) در تحقیق خود به این نتیجه دست یافته‌اند که موانع و چالش‌های کارآفرینی زنان از نظر کارشناسان در بعد مالی، شاخص‌های بروکراسی اداری و اخذ مجوز و در بعد بازاریابی، شاخص‌های وجود واسطه‌ها و دلال‌ها و فقدان تسهیلات حمل و نقل به مهمترین موانع و چالش‌های پیش روی زنان برای توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی می‌باشند.

جمشیدی و همکاران (۱۳۹۳: ۷۵) در پژوهشی که به بررسی عوامل پیش برنده و بازدارنده توسعه کارآفرینی زنان روستایی انجام داده‌اند. به این مدل دست یافتند که در شکل ۳ نشان داده شده است

¹ Sadeghloo et al.

² Islam&Ahmad

شکل ۳. عوامل پیش برنده و بازبرنده توسعه کارآفرینی زنان روستایی (جمشیدی و همکاران، ۱۳۹۳)

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

کار و کارآفرینی مهمترین مسأله اجتماعی و فرآیندی انسانی است که با دگرگونی‌های اقتصادی - اجتماعی پیوند محکمی دارد. زمانی که کارآفرینی به عنوان یک روش زندگی توسط اکثریت افراد یک جامعه پذیرفته شود، ارکان توسعه در آن جامعه در مقایسه با سایر جوامع سریع‌تر رشد می‌کند. در این میان توسعه روستایی با به کارگیری زنان که نیمی از جمعیت فعال که انواع مختلف کارها را چه به طور رسمی و چه غیررسمی انجام می‌دهند، اتفاق می‌افتد. زنان روستایی برای کارآفرینی با عوامل مختلفی سروکار دارند که طبق مطالعات انجام شده مهمترین عوامل تاثیرگذار بر کارآفرینی آنها عبارتند از: عوامل اقتصادی، عوامل اجتماعی - فرهنگی، عوامل شخصیتی و عوامل زیر ساختی و مهمترین موانعی که بر سر راه آنها وجود دارد عبارتند از: عوامل اقتصادی، مهارت‌های تکنیکی ضعیف و سیاست گذاری‌ها را می‌توان نام برد. که برای رسیدن زنان به کارآفرینی باید این عوامل مهیا باشند. بنابراین در این زمینه پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

۱. برگزاری کارگاه‌ها و دوره آموزشی مبانی کارآفرینی برای زنان روستایی
۲. حمایت مادی لازم از ایجاد تعاونی‌های و تشکلهای توسط زنان روستایی که دیدهای نو دارند.
۳. تشویق و ایجاد انگیزه در زنان روستایی که خلاقیت و ایده دارند
۴. حمایت از کسب و کارهای خانگی و اشتغال زنان روستایی در واحدهای کوچک و متوسط

منبع

۱. اصغری، آرش (۱۳۸۸) بررسی ویژگی‌های سازمان یادگیرنده و رابطه آن با خلاقیت کارکنان در سازمان‌های دولتی استان آذربایجان غربی، دانشگاه آزاد اسلامی بناب: پایان‌نامه کارشناسی ارشد مدیریت دولتی.
۲. احمدپورداریانی، محمود و عزیزی، محمد (۱۳۹۲) کارآفرینی. شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، سال دهم.
۳. آدمی، نینا (۱۳۹۵) بررسی عوامل مؤثر بر نوآوری و کارآفرینی شرکتی با مدل تعالی عملکرد *EFQM* در شرکت‌های تعاونی شهرستان ارومیه، پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد پردیس دانشگاهی، دانشگاه صنعتی ارومیه گروه مهندسی صنایع.
۴. بوزرجمهری، خدیجه؛ معصومی جشنی، مهدی و جهانتیغ، حسنعلی (۱۳۹۶) بررسی موانع و چالش‌های مالی و بازاریابی کارآفرینی زنان روستایی (مطالعه‌ی موردی: دهستان سرچهران، شهرستان بوانات)، همایش ملی بررسی راهکارهای مدیریت توسعه کارآفرینی مدیریت روستایی در ایران، صص ۱۰-۱.
۵. پیرمحمدی، صبا؛ صیفوری، جلوه و قادری، شیوا (۱۳۹۶) کارآفرینی اجتماعی، عوامل مؤثر و نقش آن در توسعه اقتصادی (تاکید بر استان‌های کرمانشاه و کردستان)، اولین همایش بین‌المللی برنامه ریزی اقتصادی، توسعه پایدار و متوازن منطقه‌ای رویکردها و کاربردها.
۶. تقدیسی، احمد؛ جمشیدی، علیرضا و نجفی مریم (۱۳۹۵) بررسی عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی در تعاونی‌های تولید روستایی شهرستان اصفهان. فصلنامه پژوهش‌های ترویج و آموزش کشاورزی سال نهم، شماره ۲، صص ۷۲-۶۱.
۷. جمشیدی، علیرضا؛ جمینی، داود و نظری سرمازده، حمید (۱۳۹۳) بررسی عوامل پیش‌برنده و بازدارنده‌ی توسعه‌ی کارآفرینی زنان روستایی (مطالعه‌ی موردی: زنان روستایی بخش میانکوه شهرستان اردل)، فصلنامه علمی-پژوهشی زن و جامعه، سال ۵، شماره ۱، صص ۹۴-۷۵.
۸. حاجیلو، فتانه و خانی، فضیله (۱۳۸۷) بررسی تأثیر نگرش مردان بر ایجاد گروه‌های مستقل زنان روستایی مطالعه‌ی موردی استان آذربایجان شرقی، فصلنامه روستا و توسعه، سال یازدهم، شماره ۱، صص ۱۷۱-۱۵۱.

۹. حسینی، میرزاحسن؛ دولتی، مهین و پرینجی، مهدیه (۱۳۹۷) بررسی عوامل مؤثر بر موفقیت کارآفرینی زنان روستایی عضو تعاونی‌های روستایی زنان در شمال استان تهران، تعاون و کشاورزی، سال هفتم، شماره ۲۶، صص ۱۵۶-۱۲۹.
۱۰. ربیعی، علی و دلباز، هانیه (۱۳۹۱) بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری کارآفرینی در دانشجویان دانشگاه گیلان، ماهنامه اجتماعی، اقتصادی، علمی و فرهنگی کار و جامعه، شماره ۱۴۹، صص ۴۴-۳۴.
۱۱. رستم‌علیزاده، ولی‌اله و علی‌جمعه‌زاده، پروین (۱۳۹۷) بررسی عوامل مؤثر بر موفقیت زنان کارآفرین شهر تهران. فصلنامه توسعه اجتماعی (توسعه انسانی سابق)، دوره ۱۲، شماره ۳، صص ۱۷۲-۱۴۷.
۱۲. رنجریان، رسول (۱۳۹۰) زنان و مشارکت اجتماعی و کارآفرینی. ماهنامه اجتماعی، اقتصادی، علمی و فرهنگی. شماره ۱۳۳-۱۳۲.
۱۳. فراهانی، حسین. رسولی‌نیا، زکیه و اصدقی‌سراسکانرود، زهرا (۱۳۹۳) عوامل اثرگذار بر رشد کارآفرینی در نواحی روستایی مورد: دهستان جابرانصار در شهرستان آبدانان. فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال سوم، شماره ۳، پیاپی ۹، صص ۱۶-۱.
۱۴. قادرمرزی، حامد. جمشیدی، علیرضا. جمینی، داود و نظری‌سرمازده، حمید (۱۳۹۴) شناسایی موانع توسعه کارآفرینی زنان روستایی (مطالعه موردی: دهستان شلیل - شهرستان اردل)، فصلنامه برنامه ریزی منطقه‌ای، سال پنجم، شماره ۱۷، صص ۱۱۸-۱۰۳.
۱۵. علوی‌زاده، امیرمحمد (۱۳۹۶) کارآفرینی و نقش آن در توسعه پایدار روستایی مطالعه موردی: استان ایلام. فصلنامه علمی - ترویجی. دوره هیجدهم، شماره ۵۶-۵.
۱۶. مظهری، رضا. محمدی‌خیاره، محسن. خیراندیش، مسعود و جهانبخش رستمی، معصومه (۱۳۹۶) اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی کشاورزی در توسعه روستایی (مطالعه موردی: دهستان کوهستان شهر رستم‌کالا)، راهبردهای کارآفرینی در کشاورزی، سال چهارم، شماره ۷، صص ۳۸-۳۰.
۱۷. ملاشاهی، غلام‌عباس و تبریزی‌دخت‌فرد، الن، (۱۳۹۳) اهمیت کارآفرینی و نقش آن در توسعه جوامع روستایی. فصلنامه نظام مهندسی کشاورزی و منابع طبیعی، سال ۱۲، شماره ۴۴.
۱۸. ممیز، آیت‌اله. قاسمی، عاطفه و قاسمی، فاطمه (۱۳۹۲) بررسی عوامل مؤثر در توسعه کارآفرینی زنان، رشد فناوری، فصلنامه تخصصی پارک‌ها و مراکز رشد، سال ۹، شماره ۳۵.
۱۹. موحدی، رضا و یعقوبی‌فرانی، احمد (۱۳۹۱) درآمدی بر کارآفرینی روستایی، انتشارات دانشگاه بوعلی سینا.

۲۰. میرترابی، مهدیه السادات و حجازی، یوسف (۱۳۹۰) بررسی تأثیر ویژگی‌های فردی و خانوادگی زنان روستایی بر انگیزه مشارکت آنها در فعالیتهای کشاورزی، مجموعه مقالات دومین همایش ملی توسعه پایدار روستایی، همدان: دانشگاه بوعلی سینا.

۲۱. یعقوبی فرانی، احمد؛ سلیمانی، عطیه و موحدی، رضا (۱۳۹۳) تحلیل عوامل موثر بر کارآفرینی زنان روستایی، مطالعات زنان، سال ۱۲، ص ۴۲-۷.

22. Kumar, T. (2016). *Factors Affecting Development of Agripreneurship in Bhagalpur District of Bihar (Doctoral dissertation, Department of Extension Education, BAU, Sabour)*.

23. Taghibeygi, M., Sharafi, L., & Khosravipour, B. (2015). *Identifying factors influencing the development of rural entrepreneurship from the perspective of farmers of West Islamabad country. Research Journal of Fisheries and Hydrobiology, 10(10), 161-168.*

24. Islam, N., & Ahmed, M. (2016). *Factors Influencing the Development of Women Entrepreneurship in Bangladesh. Factors Influencing the Development of Women Entrepreneurship in Bangladesh (October 13, 2016)*.

25. Sadeghloo, T., Sojasi Qeidari, H., Salehi, M., & Faal Jalali, A. (2018). *Obstacles and methods of financing for the development of local entrepreneurship in Iran. International Journal of Development Issues, 17(1), 114-138.*

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی